

KORESPONDENCE VELEHRADSKÉHO OPATA MIKULÁŠE KROMERA S BRATREM VARMIJSKÝM BISKUPEM MARTINEM KROMEREM VE VZTAHU K PŘÍRODNÍM POMĚRŮM NA VELEHRADĚ A V JEHO OKOLÍ V LETECH 1570 A 1571

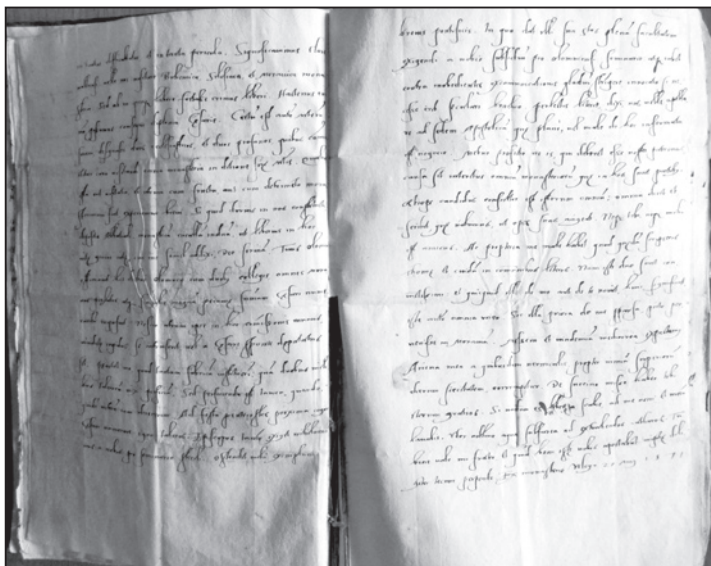
Ester Vratislavská, Vlastivědné muzeum, Kyjov

Pro dějiny zemědělství a ovocnářství v novověku jsou bezesporu důležité archeologické nálezy, ale i písemné prameny mohou přinést doplňující informace. Tak je tomu i díky korespondenci dvou významných církevních hodnostářů, bratrů Kromerových.

Politické i kulturní dějiny naší země jsou vzájemně podmíněny historickou a duchovní tradicí českých a moravských klášterů. K jednomu z nejvýznamnějších již po několik staletí náleží původní cisterciácký klášter na Velehradě. Založení nového kláštera bylo společným dílem biskupa Roberta a moravského markraběte Vladislava Jindřicha.¹ Roku 1205 přišli na Velehrad cisterciáckí mniši z Plas, aby zde s opatem Thicelinem počali organizovat hospodářství a připravovali výstavbu klášterních budov. Kostel, stejně tak i klášterní stavby reprezentují propojenost našeho architektonického zázemí s výtvarně vrcholnými centry ve střední Evropě.²

V průběhu dějinných událostí byl klášter několikrát napaden a následně přestavován. V neděli dne 12. ledna roku 1421 přepadli klášter moravští husité od Nedakonic a Ostrohu. Mniši, kteří utekli, si tím zachránili život, ostatní, včetně opata, takové štěstí neměli. Přesto, že se mniši po čase na Velehrad navrátili, trvalo více než 150 let, než se podařilo klášterní budovy znovu zrenovat.³ Hospodářské potíže, kterým musel klášter po husitských válkách čelit, byly výsledkem válečných událostí, plnění, ale i ztrát pozemkového jmění. Nástup Habsburků na český trůn s sebou přinesl i mimořádné finanční odvody na války proti Turkům.⁴

Hospodářské těžkosti v první polovině 16. století měly dopad i na počet mnichů v konventu. Stav duchovních byl doplňován také příchozími z Polska.⁵ Polonizace konventu začala na přelomu 15. a 16. století, v druhé polovině 16. století získávali mniši polské národnosti rovněž významné funkce.⁶ Mezi opaty polské

Dopis Mikuláše Kromera z 27. května 1571. Foto Archiwum Archidiecezjalne Olsztyn.

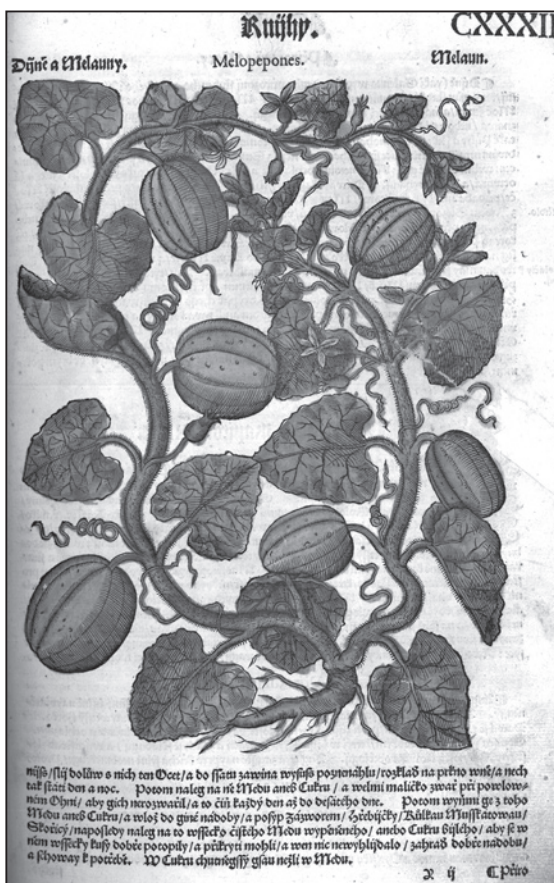
národnosti náležel i Mikuláš Kromer, který je spojen se zahájením přestavby velehradského kláštera, stejně tak se snahou o obnovu morální úrovně velehradských mnichů. Mikuláš Kromer byl se svou domovinou úzce spjat také díky svému rodnému bratru Martinovi.

Martin Kromer, který byl biskupem-knížetem varmijským, kartografem, diplomatem a známým polským historikem, rovněž osobním tajemníkem dvou polských králů, se narodil v roce 1512 a zemřel v březnu roku 1589. Kromě své diplomatické a teologické kariéry je uznáván i coby humanistický básník a spisovatel.⁷ Když bylo Martinu Kromerovi šedesát let, přišel o svého drahého bratra Mikuláše.

Z pohledu dějin velehradského kláštera je Mikuláš Kromer znám jako opat, jehož cesta k vedení kláštera nebyla snadná. Zpočátku se Mikuláš zdráhal naplnit vůli olomouckého biskupa Viléma Prusinovského, aby se stal opatem. Měl pomoci velehradskému klášteru dostat se ze zhoršujících hospodářských poměrů. Mikuláš byl před tím světským duchovním vykonávajícím původně funkci biskupského kancléře. Přestože nakonec biskupovo přání splnil, čekal jej ještě nesnadný úkol přesvědčit o své nové roli velehradské mnichy, kteří měli přednostní právo si svého opata zvolit sami. Svou roli hrál i fakt, že Kromer byl původem cizinec. Počátkem prosince roku 1567 získal od císaře Maxmiliána potvrzení své kandidatury. Papež Pius V. přidal svůj souhlas počátkem roku 1570. Kromer stál v čele kláštera zpočátku jako světský kněz, posléze se v únoru roku 1570 stal členem řádu a po žních roku 1570 skutečným opatem.

Mikuláš a Martin Kromerovi pocházeli z měšťanské rodiny z městečka Bieczu na Krakovsku. Jejich otcem byl Řehoř Kromer, matkou Anežka, roz. Czermiňská. Manželé měli dohromady pět dětí, kromě Mikuláše a Martina ještě Jindřicha, Bartoloměje a Natálii. Kdy se Mikuláš narodil, není známo. Díky svému bratru a rodinnému příznivci, varmijskému biskupovi Stanislavu Hosiovi, mohl studovat v Itálii práva, která úspěšně zakončil doktorátem. V roce 1552 je znám coby vratislavský kanovník, ve stejné době působil i jako sekretář pražského arcibiskupa. V roce 1563 se Mikuláš stal olomouckým kanovníkem, od roku 1566 kancléřem olomouckého biskupa. Jak už bylo uvedeno, navzdory oslnivé kariéře se nástup do vedení velehradského kláštera neobešel bez obtíží. Snažil se v klášteře založit seminář, který měl zajistit patřičnou duchovní kvalitu budoucích kněží.

Po celou dobu své funkce si se svým bratrem, žijícím v Polsku, dopisoval. Zasluhou zachovalé korespondence (uložené nyní ve varmijském archivu v Olsztynie v Polsku) se dovídáme mnoho zajímavého. Ve

Meloun. Matthioliho Herbář z roku 1562. Městské muzeum Strážnice, sign. C 1861. Foto E. Vratislavská.

svých dopisech si bratři vyměňovali své životní zkušenosti, ale si i navzájem líčili, co zrovna prožívají. Dopisy vyprávějí o záležitostech týkajících se osobních, rodinných prožitků, stejně tak politického, ekonomického, teologického dění doma i ve světě. Mikuláš například Martina informoval o uložení a nakonec i zproštění povinnosti „vizitýrovat“ cisterciácké kláštery ve snaze zmapovat jejich majetkovou situaci. V dalším dopise popisoval stav velehradského kláštera včetně kázně mnichů. Bratři si vyměňovali informace o odkladu generálního sněmu českých zemí v Praze nebo o výstavbě kláštera ve snaze zajistit mnichům dormitorium, knihovnu, kapitolu, nemocnici.⁸

Mikuláš psal bratrovi rovněž o zatčení tišnovské abatyše, čekající na rozsudek císaře.⁹ Dopisy jsou plné osobních postřehů, mnohdy komentované s nadsázkou. Mikuláš myslel na svého bratra s láskou, měl obavy, když měl někam odjíždět, třeba do Španělska.¹⁰ V dopise z července roku 1570 bratrovi gratuluje ke jmenování koadjutorem varmijské diecéze, čímž se stal Martin zástupcem kardinála a královského sekretáře Stanislava Hosia.¹¹

Mikuláš Kromer pozvedl klášter nejen morálně, ale i hospodářsky. Z korespondence s jeho bratrem Martinem lze zase o trochu lépe pochopit některé okolnosti té doby. Mikuláš psal například o tureckém nebezpečí, náboženských nepokojích, o politické situaci ve světě i u nás. Velmi cenné jsou informace také o hospodaření velehradského kláštera, o úrodě, počasí a v neposlední řadě i o zdravotním stavu velehradského opata.¹²

Vztah mezi oběma bratry byl oboustranně důvěrný, navzájem si sdělovali své úspěchy

i trápení, a jak lze vyčíst, pomáhali si i materiálně. Pro nás je zajímavý dopis z 19. července roku 1570, kdy se Mikuláš svému bratrovi omlouvá, že mu nebude moci poslat **melouny**, protože jeho zahradníci je nestihli zasadit v době, když byl v Praze na semináři. Jako kompenzaci mu nabízí zaslání jakéhokoliv množství jiné zeleniny a doslova uvádí **česnek, cibuli, řepu, zelí**, od svého bratra zase žádá pepř.¹³

Zastavme se na chvíli u jmenovaných zemědělských produktů. Skutečnost, že česnek znali již v pravěku, si sami můžete ověřit při návštěvě Vlastivědného muzea v Kyjově, kde v archeologické expozici uvidíte dochovaný nález tohoto přírodního antibiotika z pozdní doby kamenné. Cibule byla známa už ve starém Egyptě, využívalo se jí například i při mumifikaci. Cibuli a česnek pěstovali i Slované. Pietro Andrea Matthioli ve svém díle *Herbář jinak bylinář* z roku 1562 rozlišuje tři druhy cibule, z léčivých účinků zmiňuje například: „*Tělo k Venušovým rozkošem vzbuzuje a zapaluje [...] Dává se pečená s medem a cukrem proti kašli a dýchavičnosti [...] Do nosu*

Česnek. Matthioliho *Herbář* z roku 1562. Městské muzeum Strážnice, sign. C 1861. Foto E. Vratislavská.

vlitá hlavu čistí od nečistot, které činívají bolest zubův a v hrdle.“ Kromě toho pomáhala při léčení moru, vypuzování škrkavek a odlákání myší. O léčivém působení česneku nebylo v 16. století žádných pochyb, výše zmíněný autor jej doporučuje dále jako lék při uštknutí, proti bolení zubů aj. Varuje však při jeho nadměrném užívání při dně a jiných revmatických chorobách. Řepa je známa již z římské literatury, v novověké apatyce se uchovávala v soli a využívala k povzbuzení chutě k jídlu. Zelí bylo jedno z nejužívanějších druhů zeleniny, dalo se přechovávat kvašením. Matthioli dělí zelí do tří skupin, jednu ze skupin tvoří kapusta.

Konzumace zelí napomáhala v 16. století k lepšímu zraku. Opat Mikuláš využíval možná i jeden z dalších léčivých účinků zelí, neboť svařené ve vodě, poté ztlučené a vyždímané skrze šátek spolu s řeckým senem a octem se přikládalo na klouby při revmatickém onemocnění dnou. Jak dále poznáme, byla pro něj léčba tohoto druhu onemocnění velmi důležitá. Zelí vařené ve vodě se spolu s medem přikládalo na opruzeniny. Listy samotné nebo s ječnou moukou zmírňovaly bolesti, záněty a otoky. Zelí se jedlo při otravě houbami. Šestinedělky měly po něm hodně mléka. Semeno zelí macerované v lihu vyhánělo červy. Jeho účinky byly vyhledávány i při léčbě zažívání, léčily se jím také lišeje.¹⁴

Jediné, co jsme z výčtu nabízených produktů opomněli, byly melouny. Tykvovitě rostliny, mezi něž se meloun počítá, jsou známy již 7000 let př. n. l. Staročeské recepty zmiňují převážně tykve. Ve středověku se v Praze někteří zahradníci specializovali na pěstování dýní nebo melounů. V Uherském Brodě jsou melouny doloženy v 15.–16. století. V Opavě a Brně je potvrzeno pěstování vodního melounu ve středověku a raném novověku. Ve vrcholném středověku je znám meloun cukrový (*Cucumis melo*), který je příbuzný okurce. V pozdním středověku se setkáváme s melounem vodním (*Citrullus vulgaris*). V Brně je z pozdního středověku archeology zachycena lagenarie (*Lagenaria vulgaris*), podobná dřevnatící tykvi. Od 16. století se pěstovaly známé tykve jako cukety, tykve kabačky. Ve zmiňovaném dopise je však výslovně uvedeno *melopepones*, a jak tento druh melounu popisuje Matthioli ve svém herbáři: „...některé jsou vůkol pruhované [...] Kůru na sobě mají vostrou a jako pihovatou. Uvnitř, když je rozřežeš, jsou barvy rozličné, bílé a červené spolu, a někteří zcela bílé a červené. Velmi chutné a sladké. Vůně velmi libé. Semeno v prostředku pěkným řádkem spořádané a jedno vedle druhého sedí...“ Takové melouny známe i my dnes, uvedená informace z dopisu z roku 1570 tímto dokládá pěstování vodních melounů i v okolí Velehradu.¹⁵ Melouny se mohly konzumovat v postním období, melounové semínko bylo účinné při ledvinových kamenech. Meloun byl oblíben i pro své močopudné účinky při urologických potížích.

Mikuláš Kromer posílal víno a ovoce nejen svému bratrovi. V dopise z 19. července 1570 se dočteme, že Mikuláš na opakovanou žádost kardinála Stanislava Hosia poslal švestky do Říma ve velkém sudě. V dopise jsou švestky jmenovány výslovně jako *pruna moravica*.¹⁶

Trnky se sbíraly již v pravěku. Přírodním křížením, v závislosti na klimatu, se vyvíjely nové odrůdy švestek a slív. Ve středověku se jedlo ovoce čerstvé, pečené, vařily se z něj kaše, polévky, rosoly i marmelády. Tomáš Jordán z Klausenburku (lékař, balneolog, epidemolog a mimo jiné sympatizant Jednoty bratrské) vydal v roce 1580 spis *Luis Novae In Moravia Exortae Descriptio*, ve kterém líčil brněnské prostředí v 16. století. Všiml si, že zahrady oplývaly zeleninou „...hlávkovým zelím, jež zde nakládá se solí a zakopává do hlubokých jam, aby zapáchlé sloužilo k výživě po celý rok, pak kapustou obojí, špenátem, petrželí, pastinákem, mrkví, řípaní, ředkvi, česnekem, cibulí, pažitkou, saláty, feniklem, hrachem, cizrnou, okurkami, dýněmi a melouny...“ Na jiném místě čteme o slívkách malého druhu, které lidé nazývají brněnské švestky.¹⁷ Nelze vyloučit, že švestky – **pruna moravica** – z dopisu datovaného do roku 1570 byly označením pro ty samé švestky, které jsou jmenovány Tomášem z Klausenburku v roce 1580. Obliba, rozšíření a věhlas odrůdy švestky „Brněnská“ (syn. Anička) je ještě staršího data, neboť už císař Ferdinand I. Habsburský si ji přál pěstovat ve vídeňských sadech, a tak napsal v roce 1551 brněnským oficiálům žádost o dodání stromků. Dopis Mikuláše Kromera z roku 1570 zřejmě dokládá pěstování švestek typu „Brněnek“ v roce 1570

i na Velehradě. Švestky byly hojně vyvážené (vysušené a stlačené v bečkách) i do Polska. Jedly se syrové a byly doporučovány kardinály, kterým se doručovaly v malých pouzdrech poštovními posly. Důvod, proč byl tento druh ovoce kardinály oblíben, možná pramení ze skutečnosti, že se švestky používaly jako prevence a léčba zácpy. Ta trápila nejednoho dobře živěného světského či církevního hodnostáře.¹⁸

Jak již bylo uvedeno, oba bratři si byli vzájemnou oporou, a tak není divu, že si sdělovali i starosti s různými zdravotními neduhy. Velehradský opat Mikuláš měl vleklé zdravotní potíže, často si již dříve svému bratru Martinovi v dopisech stěžoval na bolesti hlavy, hučení v uších, nechal se dokonce léčit v Boloni vstříkovaním oleje do uší, ale moc mu tento zá-krok nepomohl; dalšího navrženého lékařského výkonu se dobrovolně zřekl.¹⁹ My se však díky dopisu z 27. května roku 1571 dovidáme velmi zajímavou a cennou informaci o způsobu, jak Mikuláš Kromer svou nemoc a její revmatoidní projevy léčil sám: „...*aqua sulfurea ad extrahendos catharos*...“²⁰ Tak popsal Mikuláš hlavní zdroj svého vyléčení, byla to sirná voda, která mu odpomohla od revmatoidních bolestí. Kde ji mohl vzít a jak na něj působila, se dovíme následně.

Sirné prameny lze hojně nalézt na jihovýchodní Moravě, jeden z nejznámějších se nachází 2 km jihozápadně od Buchlovic a říká se mu Smraďavka. To proto, že sirné vody se vyznačují zápachem, který má na svědomí plyn sirovodíku. Existence Smraďavky je doložená již v polovině 16. století.²¹ Mikuláš Kromer si nechával dovážet sirnou vodu zřejmě z okolních lesů, dle všeho využíval patrně i pramen Smraďavky, ve vodě se pak koupal, asi zvláště v měsíci květnu. Před koupáním bylo všeobecně zvykem, že se mělo tělo vyprázdnit a vypotit, koupele se postupně o hodinu prodlužovaly a posléze zkracovaly (na principu sauny). Začínalo se ráno po svítání a s polední pauzou se pokračovalo až do večera. Velmi oblíbené byly jarní a hlavně květnové koupele, které se považovaly za neúčinnější. Po ukončení koupele bylo vhodné se zabalit do plachty, ulehnout a odpočívat.²² Mikuláš Kromer byl rád, že mu sirná voda pomohla od kataru. Dle všech indicií trpěl již delší dobou asi dnou, nebo jiným revmatoidním onemocněním. Například dna byla známa už od pradávna. Některé formy dny vznikly na základě chronické otravy olovem, kvůli používání vodovodních olovených trubek nebo olovených glazur na keramice.²³

Přesto, že se Mikuláš Kromer snažil zmírňovat své zdravotní obtíže přírodní cestou, dne 15. srpna roku 1572 zemřel. Zanechal po sobě truchlicího bratra, ale našťestí pro nás i významné dopisy, díky nimž se mimo jiné dovidáme o pěstování melounů a švestek na Velehradě již v roce 1570 a stejně tak pravděpodobně o nejstarším, rokem 1571 dosvědčeném léčebném účinku sirné vody z lesů v okolí Velehradu, tj. patrně pramene Smraďavky, která tímto dostává další z jedinečných historických punců. Poslední slovo dejme tedy samotnému Mikuláši, který se se svým bratrem v dopisech loučival „...*Tu bene vale mi frater* ...“²⁴

Poznámky:

- 1 F o l t ý n, D.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 725.
- 2 P o j s l, M.: Nové objevy na Velehradě. In: *Sborník „Velehrad – Trnava, společné kořeny jezuitské kultury a vzdělávání“*. Velehrad 2010, s. 11.
- 3 P o j s l, M., H y h l í k, V.: *Velehrad v památkách osmi století*. Praha 1997, s. 32.
- 4 B e z d ě č k a, P. a kol.: *Velehrad: dějiny obce*. Velehrad 2006, s. 69–72.
- 5 F o l t ý n, D.: c. d., s. 728.
- 6 B e z d ě č k a, P. a kol.: c. d., s. 72.
- 7 O vzájemném literárním ovlivnění Čechů a Poláků v novověku G m i t e r e k, H.: *Filiacje polsko-czeskie w historiografii okresu Odrodzenia (XVI – początek XVII wieku)*. In: *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*. Katowice 2006, s. 146–157.
- 8 H u r t, R.: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205–1650*. Olomouc 1934, s. 173–184.
- 9 Korespondence uložena v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 152.

- 10 Tamtéž, sign. D 33, f. 151.
- 11 Tamtéž, sign. D 33, f. 152.
- 12 O dopisech se prvně zmínil již Hur t, R.: c. d., s. 173–184. Jako místo uložení uváděl archiv ve Frauenburgu. V době, kdy kniha vyšla, náležel tento archiv Prusku. Díky PhDr. Anežce Baďurové, Bc. Vojtěchu Šichovi a Mgr. Haně Legnerové se ve spolupráci s archivy v Krakově, Varšavě a Olsztyně podařilo vypátrat, že dnes jsou dopisy uloženy v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie v Polsku. Ředitel místního archivu byl tak laskav a zaslal nám kopie dvou dopisů pod signaturami D 33, f 150–152, D 33, f 7-8. O dalších archiváliích uložených v témže archivu viz stěžejní článek G l e m m a, T.: O archiwach warmińskich we Fromborku. *Archeion* IX. Varšava 1931, s. 19–35.
- Pod signaturou D 33 jsou uschovány dopisy Martinu Kromerovi z let 1525–1588, některé z nich jsou od Mikuláše Kromera. Pod signaturou D 38 jsou rovněž uloženy dopisy i od Mikuláše Kromera, dále pod signaturou D 39 se nachází fond Miscellanea Cromeri z let 1578–1579. Jinak pod signaturou A jsou akta biskupské kurie; pod signaturou B farní vizitace a popisy; pod signaturou C biskupská administrativa, majetek a správa; pod signaturou D soubor korespondence varmijských biskupů; pod signaturou E diplomy a dokumenty; pod signaturou F mapy, stavební nákresy a skici; pod signaturou G pečeti; pod signaturou H rukopisy a vzácné tisky a konečně pod signaturou J novější akta kurie.
- 13 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 151 revers.
- 14 M a t t h i o l i, P. A.: *Herbář jinak bylinář velmi užitečný*. Přeložil Tadeáš Hájek z Hájku. Praha 1982. B e r a n o v á, M. 2007: *Jídlo a pití v pravěku a ve středověku*. Praha 2007. Na straně 86 uvádí, že zelí v písemných pramenech splývalo často s kapustou, teprve v 16.–17. století se už kapusta a zelí začaly rozlišovat, dále na straně 87 upozorňuje, že Matthioli (v překladu z roku 1562) rozlišuje trojí zelí: „*Jedno kteréž slove kapusta, lehké, druhé kadeřavé, třetí hlavaté.*“ Název kapusta u prvního budí určité rozpaky. Účinky zelí jsou popsány u téže autorky na straně 87–88. B e r a n o v á, M., K u b á č e k, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010. P e t r á ň, J.: *Dějiny hmotné kultury I*. Praha 1985.
- 15 Kromě výše zmíněné literatury v předešlé poznámce přispěli svými poznatky a informacemi o výskytu melounů na Moravě v 16. století archeologové Mgr. Petr Kočár, Mgr. Jaromír Šmerda a Mgr. František Kostrouch.
- 16 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 151 revers.
- 17 J o r d á n z K l a u s e n b u r k u, T. a S l a v í k, B. (ed.): *Thomáše Jordána z Klauznburku Kniha o vodách hojitedlných neb teplících moravských*. Olomouc 1948, s. 97–99.
- 18 T e t e r a, V. a kol.: *Ovoce Bílých Karpat*. Veselí nad Moravou 2006, s. 206. Na zajímavou souvislost podobnosti moravské a brněnské švestky upozornil MUDr. Pavel Hojač.
- 19 H u r t, R. 1934: c. d., s. 183. Dále zmiňuje, že Mikuláš si již od roku 1569 ve svých listech stěžoval na katar (rheuma) v rukou a nohou.
- 20 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 8. „...sirná voda k odstranění kataru...“
- 21 Ž i ž l a v s k ý, B.: K sirnátým pramenům Smraďavky. *Malovaný kraj* 43, 2007, č. 1, s. 8. J o r d á n z K l a u s e n b u r k u, T. a S l a v í k, B. (ed.): c. d., s. 42–43. J a n o š k a, M.: *Minerální prameny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2011.
- 22 K ř í ž e k, V.: *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha 2002, s. 55–58.
- 23 Konzultace k projevům revmatoidních onemocnění poskytl MUDr. Pavel Hojač. K ř í ž e k, V.: c. d., s. 225–226.
- 24 Korespondence uložená v Archiwum Archidiecezji Warmińskiej v Olsztynie, sign. D 33, f. 8. „...Měj se dobře můj bratře...“

Mgr. Ester V r a t i s l a v s k á (n. 1973) je dlouholetou pracovnící Masarykova muzea v Hodoníně, pobočky Vlastivědného muzea v Kyjově. V jejím odborném zájmu jsou staré tisky a dějiny regionu s ohledem na církevní dějiny.

The correspondence between Mikuláš Kromer and his brother Martin Kromer, the bishop of Warmiń, related to conditions of nature in Velehrad region in the years 1570–1571

A b s t r a c t

One of the most important monasteries in Bohemia and Moravia is the monastery in Velehrad founded in 1205 AD. Its development depended directly on social and political conditions of the given times. Its fortune was influenced by both Hussites and protracted wars with Turks. In the 16th century also the Poles are in charge of the monastery. Mikuláš Kromer became its abbot in 1570. During the time of his service he strived to renew both discipline and morals of the monks. Shortly after his commencement he started to rebuild the monastery. Thanks to his brother Martin he was in close contact with his home country. Martin Kromer (1512–1589) was a bishop- duke of Warmiń, cartographer, diplomat and a well known Polish historian, humanist poet and writer.

All the time when he was the abbot Mikuláš was in correspondence with his brother living in Poland. In their letters they exchanged their life experience but also descriptions of what they were going through at the moment: not only their personal or family experiences but also the issues concerning political, economic and theological events both in their home countries and in the world.

In his letter of 19th of July 1570 Mikuláš apologizes to his brother that he will not be able to send him watermelons but he offers him any amount of vegetables, namely garlic, onion, beets, cabbage and from is brother he demands for instance pepper. The above mentioned information from the letter proves that watermelons were grown also in the surroundings of Velehrad.

In the letter of 19th of July 1570 we can read that Mikuláš met a repeated requirement of the cardinal Stanislav Hosiá to send him plums in the big barrel. In the letter the plums are literally quoted as *pruna moravica*. We cannot exclude that the plums – *pruna moravica* – from the letter dated in 1570 was the name for the same plums which are quoted by Ferdinand I of Hapsburg and Tomas von Klausenburg in 1580. Thus it might be possible to prove that the plums of the Brněnka variety were grown near Velehrad in 1570.

From the letter of May 27, 1571 we learn a very interesting and valuable information about the way Mikuláš Kromer cured the symptom of his arthritis by means of sulphur water. This is probably the oldest proved healing effect of the sulphur water from the woods surrounding Velehrad, most probably from the spring in Smradávka. Mikuláš Kromer died on August 15 1572. The cited letters are now deposited in the archive in Warmiń in Olsztyn in Poland.

Korrespondenz zwischen Mikuláš Kromer, Abt von Velehrad, und Martin Kromer, Bischof von Ermland, bezogen auf die Naturverhältnisse im Gebiet von Velehrad in den Jahren 1570 und 1571

Z u s a m m e n f a s s u n g

Zu den wichtigsten Klöstern in Böhmen und Mähren zählt das 1205 gegründete Kloster in Velehrad. Seine Entwicklung war direkt abhängig von den politisch-gesellschaftlichen Bedingungen der damaligen Zeit. Das Schicksal des Klosters wurde durch die langwierigen Hussiten- und Türkenkriege geprägt. Im 16. Jahrhundert haben auch manche Polen führende Positionen im Kloster eingenommen. Mikuláš Kromer wurde 1570 zum Abt. Während seiner Tätigkeit versuchte er den Mönchen die moralische Disziplin beizubringen. Kurz nach seinem Antritt wurde mit dem Klosterumbau begonnen. Mikuláš Kromer war unter anderem durch seinen Bruder Martin Kromer mit ihrer gemeinsamen Heimat verbunden. Martin Kromer (1512–1589), Bischof-Fürst von Ermland, war als Kartograf, Diplomat, bekannter polnischer Historiker, humanistischer Dichter und Schriftsteller tätig.

Während seiner Tätigkeit hat er mit seinem in Polen lebenden Bruder korrespondiert. Diese Korrespondenz enthält Lebenserfahrungen und Schilderungen von Privat- oder Familienerlebnissen oder auch Beschreibungen der in- und ausländischen politischen, ökonomischen und theologischen Ereignisse.

Im Brief vom 19. Juli 1570 entschuldigte sich Mikuláš bei seinem Bruder, dass er leider keine Melonen, dagegen aber jegliche Menge anderer Gemüsesorten wie Knoblauch, Zwiebel, Rüben und

Kraut schicken könne, wobei er von seinem Bruder Pfeffer verlange. Diese Information vom Brief aus dem Jahre 1570 belegt Anbau von Wassermelonen in der Umgebung von Velehrad.

Im Brief vom 19. Juli 1570 bat Mikuláš wiederholt um Zusendung von Pflaumen für den Kardinal Stanislav Hosa, und zwar in einem großen Fass nach Roma. Die genannten Pflaumen sind im genannten Brief ausdrücklich als *pruna moravica* angeführt. Es ist nicht ausgeschlossen, dass die im Brief angegebenen *pruna moravica* dieselben Pflaumen bezeichnen, die Ferdinand I. von Habsburg im Jahre 1551 und Tomáš von Klausenburg 1580 benannt haben. Dadurch könnte der Pflaumenanbau vom Typ „Brněnky“ (Brünner) um 1570 auch in der Umgebung von Velehrad belegt werden.

Im Brief vom 27. Mai 1571 steht eine interessante und bedeutende Information darüber, wie Mikuláš Kromer seine rheumatische Erkrankung mit Hilfe von Schwefelwasser geheilt habe. Es handelt sich wahrscheinlich um die älteste, 1571 bezeugte Heilwirkung vom Schwefelwasser, das aus den Wäldern bei Velehrad stammte. Höchstwahrscheinlich dürfte es die Quelle Smradávka gewesen sein. Mikuláš Kromer verstarb am 15. August 1572. Die hier zitierten Briefe sind im Ermländer Archiv in Olsztynie (Polen) aufbewahrt.